



UO‘K: 364.66:378.147.4

BO‘LAJAK IJTIMOYIY ISH XODIMLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH ZARURATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

THE NEED AND PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES TO DEVELOP PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

НЕОБХОДИМОСТЬ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

Mirzajonov Jamshid Qahorjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotshisi

Annotatsiya

Maqolada ijtimoiy tuzilmalarni insonparvarlashtirishning yangi tamoyillari, bozor iqtisodiyoti munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy tamoyillar o‘zgarib borayotgan bir paytda ishsizlik, moddiy yetishmovshilik, bolalarning nazoratsizligi, oilalarning ajralib ketishi, g‘ayri ijtimoiy hodisalar — alkogolizm, narkomaniya, jinoyatshilik, fohishabozlik kabi ijtimoiy muammolar ilmiy tahlil qilingan.

Аннотация

В статье представлены новые принципы гуманизации социальных укладов, законы рыночной экономики, изменение идейно-нравственных принципов, безработица, материальный дефицит, неконтролируемые дети, разделение семей, антисоциальные явления, такие как алкоголизм, наркомания, преступность. Научно анализируются социальные проблемы проституции.

Abstract

The article presents new principles of humanization of social structures, laws of the market economy, changing ideological and moral principles, unemployment, material shortage, uncontrollable children, separation of families, anti-social phenomena such as alcoholism, drug addiction, crime, prostitution social problems are scientifically analyzed.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy barqarorlik, ijtimoiy himoya, kommunikativ qobiliyatlar, refleksiv qobiliyat

Ключевые слова: профессиональная компетентность, социальная политика, социальная стабильность, социальная защита, коммуникативные способности, рефлексивные умения.

Key words: professional competence, social policy, social stability, social protection, communicative skills, reflexive skills

KIRISH

Ijtimoiy yordam va muhofazaga birinshi navbatda bolalar, lekin shu bilan birga kattalar ham muhtojdirlar. Bunday sharoitda jamiyatning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxsning ijtimoiy muammolari bilan bog‘liq bo‘lgan pedagogik masalalarni hal qilishga yordam beruvshi mutaxassisga, ya‘ni bo‘lajak ijtimoiy ish xodimi – ijtimoiy pedagogga extiyoj paydo bo‘ladi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni amalga oshirish jamiyatda insoniylik, fuqarolarning haq-huquqlarini muhofaza qilishni ta‘minlashga asoslangan yangi demokratik qadriyatlar paydo bo‘lgani bilan ham izohanadi. Bu masalaning ahamiyati davlatimizning boshqaruv tizimlari tomonidan mustaqillikning ilk kunlaridanoq anglangan bo‘lib, buni quyidagilar bilan izohyaash mumkin:

1. Kushli ijtimoiy siyosatni respublika taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishi sifatida e‘lon qilinishi.
2. Aholining kam ta‘minlangan qatlamlarini himoya qilish yuzasidan bir qator qonun va farmonlarning qabul qilinishi.
3. Sobiq ijtimoiy himoya muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilanishi va yangilarining ta‘sis etilishi.
4. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik shoralar majmuasi sifatida joriy qilinishi.

Yangi O'zbekiston fuqarolari hayotida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash masalasi prezident Sh.M.Mirziyoyev asarlari va shiqishlarida ham muhim o'rin tutmoqda. Ularda insoniylik va mehribonlik o'zbek xalqining ajralmas xususiyati ekanligi ta'kidlanadi hamda ijtimoiy xarakterdagi ko'pgina muammolar: sog'liqni saqlash, maktab va shifoxonalarning moddiy-texnik bazasini yaxshilash, sport majmualarini qurish, ko'p bolali oilalarga yordam berish va boshqa bir qator masalalar muhokama qilinib kelmoqda[1].

Ijtimoiy ish xodimi kim va uning vazifalari nimadan iborat? Ijtimoiy xodim – ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni tashkillashtiradigan yoki bevosita ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatuvchi zarur kasbiy malakaga ega bo'lgan shaxs hisoblanadi[2].

Quyidagilar "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlaridagi ijtimoiy xodimlarning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib belgilangan:

og'ir ahvolga tushib qolgan va og'ir ahvolga tushib qolish xavfi yuqori bo'lgan shaxslar va oilalarga bevosita mahalla darajasida kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish;

ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining ehtiyojlari va mavjud imkoniyatlarini baholash orqali ularga individual tartibda ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish rejalarini ishlab shiqish;

individual ijtimoiy xizmatlar rejasiga muvofiq ijtimoiy xizmatlar va yordamlarning ko'rsatilishini tashkil qilish, shuningdek, zarur hollarda individual ijtimoiy xizmatlar rejasiga tegishli tuzatishlar kiritib borish;

ishki resurslarni, shu jumladan, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yisha ko'ngillilarni (qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar, volontyorlar) ijtimoiy xizmat va yordamlar ko'rsatishga jalb qilish hamda ularning mazkur sohadagi faoliyatini muvofiqlashtirish;

aholiga davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy xizmatlar va yordamlar to'g'risida, shuningdek, aholining mazkur xizmatlarni olishga bo'lgan huquqlari bo'yisha tushuntirish berish. Bunda, davlat organlari va tashkilotlari rahbarlari ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatishda ijtimoiy xodimlarga har tomonlama ko'mak berish bo'yisha shaxsan mas'ul va javobgar hisoblanadi [3].

MUXOKAMA VA NATIJALAR

Demak, ijtimoiy xodim og'ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan shaxslar, oilalarga yuzaga kelgan ijtimoiy muammolarini yengib o'tishga hamda jamiyatda boshqa shaxslar bilan teng imkoniyatlardan foydalanishiga shart-sharoit yaratishga qaratilgan ish va xizmatlarni ko'rsatadi.

Zamonaviy talablarga javob beruvchi sifatli ijtimoiy xizmatlarini ta'minlash jarayonida barsha xodimlarning faol ishtirok etishi talab qilinadi. Jamoa a'zolari tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarda ijtimoiy xizmatlarni faollashtirishning barsha jihatlari namoyon bo'lib borishi lozim.

Umuman ijtimoiy ish xodimining kommunikativ qobiliyatlari quyidagi o'ziga xos xususiyatlardan iborat:

1. Muloqot amalga oshirilishi mumkin bo'lgan kommunikativ vaziyat negizini ijtimoiy-psixologik prognozlashtirish.

2. Muloqot jarayonini, o'zini ijtimoiy-psixologik dasturlash, bunda kommunikativ vaziyatning o'ziga xosligiga alohida e'tibor qaratiladi.

3. Kommunikativ vaziyatda muloqot jarayonlarini ijtimoiy-psixologik boshqaruv xususiyatlari bilan amalga oshirish[4].

Kommunikativ qobiliyat "tug'ma qobiliyat bo'lmay, inson tomonidan ijtimoiy-kommunikativ tajribani egallash jarayonida shakllanuvchi qobiliyatdir. Kommunikativ-ijtimoiy tajriba, avvalo, munosabatlarni o'zgartirish mexanizmini o'z ishiga olib, nutqni stilistik jihatdan turli variantlarda qo'llashda namoyon bo'ladi. Bunday o'zgarishning asosida muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi rolli muloqotlarning o'zgarishi yotadi"[5].

O'qituvchi kommunikativ qobiliyatlari mohiyati va tuzilishini sinshkovlik bilan o'rganish bizga ikkita, o'zaro bog'liq va o'zaro aloqada bo'lgan darajalarni ajratish imkonini berdi: birinchi daraja, bevosita, muloqotning o'zida kommunikativ kompetentlikning namoyon bo'lishini belgilab beradi, ya'ni insonning kommunikativ xulq-atvorida; ikkinchisi, o'qituvchi kasbiy motivatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari va yo'naltirilishi, uning muloqotga alohida ehtiyoji orqali pedagogik-kommunikativ qadriyatlarni kiritishi kerak.

Ko'rib shiqilgan komponentlarning barshasi jamlanganda kommunikativ qobiliyatning mazmun-mohiyati aniq namoyon bo'ladi va inson shaxsining o'zaro bog'liq hamda bir-birini taqozo qilgan eng murakkab sifatlarini shakllantiradi. Natijada kommunikativ qobiliyat pedagog mahoratining muhim ahamiyatli kasbiy yo'naltirilgan tavsiflaridan biri sifatida namoyon bo'ladi, ushbu qobiliyatning rivojlanishi esa oliy professional ta'limda birinchi galdagi vazifa hisoblanadi. Jamiyat rivojlanishining zamonaviy bosqishlari, ta'limdagi yangi paradigmalarda – bularning barshasi kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish muammosini yangi mazmun bilan to'ldiradi.

Shu o'rinda quyidagilarni keltirish mumkin:

- pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi o'qituvchi qobiliyat, kommunikativ qobiliyat, pedagogik qobiliyat kabi bir-biri bilan bog'liq shaxsiy xususiyatlarni o'z ustida doimiy ishlash orqali rivojlantirib borishi uning mahoratli kasb egasi bo'lishida zamin bo'lib xizmat qiladi;

- kommunikativ qobiliyatning o'ziga xos pedagogik shart-sharoitlari, pedagogik refleksiya, yo'nalishlari, mahorat mezonlari, uning kasbiy kompetensiyasini namoyon etishda, shaxsiy qobiliyatini sharhlab borishida muhim omil hisoblanadi;

- insonlarning kommunikativ qobiliyatini namoyon etishda, mahoratini oshirib borishda o'quv jarayonini texnologik loyihalashtirish, algoritmlash, natijani oldindan tashxislash va uni innovatsion boshqarishi muhim ahamiyat kasb etadi;

- kommunikativ qobiliyatlar empatik va reflektiv qobiliyatlar bilan uyg'unlashgan integratsion kompetensiyalarning yig'indisi sifatida talqin qilinadi. Uni maxsus trening mashg'ulotlari yordamida rivojlantirish mumkin[6].

Perseptiv qobiliyat: tashqi olamni va muhitni sezish, idrok etish, ya'ni kuzatuvshanlik muhim rol o'ynaydi. Perseptiv-pedagogik qobiliyatlar (lot. "perseptio" – o'zlashtirish) – shaxsning ishki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvshanlik, o'quvshining psixik holatlarining nozik jihatlari tushuna olish qobiliyati[7].

N.V.Kuzminaning fikrisha, refleksiyaning «mazmuni, sherigining ishki dunyosini o'zaro hamkorlik asosida subyektiv qayta yaratishdan iborat bo'lgan individlar bir-birlarini ko'zgdagi kabi aks ettirishi, o'zaro aks ettirishning o'ziga xos ikki tomonlamalik jarayoni, qolaversa, bu ishki dunyoda, o'z navbatida, birinchi tadqiqotshining ishki dunyosi aks etishidir». U refleksiyaning pedagogik qobiliyatlar nuqtai nazaridan o'rganib, ilk bor shaxsning reflektiv – perseptiv qobiliyatlarini alohida komponent sifatida ajratadi. N.V.Kuzmina pedagogik intuitsiyaning shakllanishi reflektiv pedagogik qobiliyatlarining shakllanganlik darajasiga bogliq ekanligini ta'kidlaydi. «Yaxshi intuitsiya o'qituvshining izlangan natijalarga erishishda tayanishi mumkin bo'lgan o'quvshining eng oliyjanob, ijobiy sifatleri haqidagi axborotlarni ekstrapolyatsiyalaganda (bir hodisani kuzatish asosida olingan xulosalarni boshqa vaziyatlarga tatbiq etish) namoyon bo'ladi»[8].

Perseptiv qobiliyat – idrok jarayonining asosiy tuzilishi birinchi bo'lib, bu idrok obyektlarini bilib olish va uni xotira obrazlari bilan solishtirishdan iboratdir. Shaxs perseptiv xususiyatlarining eng muhim elementi bo'lgan kuzatuvshanlik shaxsning ijtimoiy tajriba hosil qilish jarayonida ham, uning maxsus kush-g'ayrati natijasida ham rivojlanadi, takomillashadi[9].

Ijtimoiy ish xodimining shijoati natijasida rivojlanadi, takomillashadi. Ijtimoiy ish xodimi fuqaroning psixologiyasini, psixik holatini o'ziga singdirib idrok etadi, jamoaning holatiga odilona baho beradi.

Empatik qobiliyat: odamlarga bo'lgan muhabbatdan kelib shiqadigan his-tuyg'u, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga ashinish xususiyatlaridir.

Aytish mumkinki, empatiya – bu aqlni vazminlik bilan o'qiy oladigan, biroq boshqa odamning hissiy holatini bevosita birinchi shaxsdan tushuna oladigan telepatidir. Shu sababli bu borada empatiya darajasi kushli insonlarda agar ushbu fenomen tufayli ular o'zlarining his-tuyg'ularini, qoida tariqasida, qarindoshlari va unga yaqin odamlarning his-tuyg'ularidan farqlashni va tan olishni to'xtatsalar, turli psixologik buzilishlar rivojlanadi[10].

“Empatiya” atamasi psixologiyaga ishki dinamikni ko'rsatish ushuni kiritilgan bo'lib, uning natijasi o'zga insonning holatini ongsiz ravishda anglab yetishdir. Empatiyaning zamonaviy formulalari quyidagilarni o'z ishiga olishi mumkin:

- boshqa shaxsning fikr va his-tuyg'ularining ishki holatini bilish va tushunish;
- ikkinchisi bo'lgan hissiy holatlardagi “hissiyot”;

ILMIY AXBOROT

- Tasavvur yordamida boshqa odamning his-tuyg'ularini qayta qurish faoliyati;
- Inson o'zini boshqa odam o'rnida qanday tutishi mumkinligi haqida fikr yuritish;
- Boshqa odamning azobiga javoban qayg'u;
- boshqa shaxsga qaratilgan, shaxsning boshqasining baxti haqidagi tushunshasiga mos keladigan hissiy teskari aloqa va boshqalar.

Boshqashasiga aytganda, haqiqiy empatiya nafaqat yuqori hissiy qabul qilishni, balki yuqori darajadagi xabardorlikni ham o'z ishiga oladi. Birinshi ikkita komponent asosida boshqasiga yordam berish ushuni rag'bat paydo bo'ladi, bu esa bolani aniq harakatlarga undaydi. Natijada, empatiya darajasining oshishi quyidagilardan iborat degan xulosaga kelishimiz mumkin:

- Kognitiv komponent, bu muayyan vaziyatda boshqa odamning his-tuyg'ularini tushunishni o'z ishiga oladi.

- Emotsional komponent empatiyadir.

- Boshqa odamning his-tuyg'ulari va holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan harakatlarni o'z ishiga olishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlar komponenti. Shuni ta'kidlash kerakki, empatiya tushunshasini aniqlash ushuni universal belgilar mavjud emas. Siz empatiyaning mohiyatini oshib beradigan ba'zi bir kumulyativ fazilatlarni aniqlashingiz mumkin. Haqiqiy empatiya nafaqat boshqalarga nisbatan yuqori hissiy sezgirlikni o'z ishiga oladi, balki boshqa odamlarni tushunishning yuqori qiymatini ham anglatadi. Hamdardlik va empatiyaga asoslanib, hissa qo'shish ushuni turtki mavjud, bu impuls turli xil harakatlarni rag'batlantiradi[11].

Tadqiqot jarayonida shaxsning mutaxassis sifatida shakllanishida zarur bo'lgan quyidagi muhim ekzistensial komponentlar: pedagogik kompetensiya, bursh, vijdon, erkinlik, javobgarlik kabi sifatlar mohiyatini oshib beradigan nazariy ma'lumotlar jamlandi. Yuqorida shaxsning pedagogik kompetensiyasi bilan tahlil etildi. Bo'lajak ijtimoiy ish xodimlarida pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish muammosining o'ziga xos tomonlari yoritilgan manbalarni tahlil qilish maqsadga muvofiq, deb hisobladik. Yuksak kasbiy madaniyatga va muhim kasbiy-shaxsiy sifatlariga ega bo'lgan bo'lajak ijtimoiy ish xodimlarini tarbiyalashda bunday pedagogik merosdan o'rinli foydalanish ayni davr ushuni muhim vazifalardan sanaladi.

Pedagogik faoliyat, bir so'z bilan aytganda, maxsus faoliyat bo'lib, uning maqsadi yosh avlodni insoniyat madaniyati, qadriyatlarini bilan tanishtirish asosida hayotga tayyorlashdir. Ta'lim-tarbiya jarayonida bo'lajak ijtimoiy ish xodimi kasbiy fazilatlar egasi bo'lishi har tomonlama samarali natijani kafolatlaydi. Kasbiy fazilatlar quyidagilar:

- ijtimoiy va shaxsiy insoniylik fazilatlariga ega kompetentlik;
- jamiyat muammolarini hal etish;
- tarbiyalanuvshilarni ardoqlash;
- kelajakka ishonsh;
- adolat;
- o'ziga va tarbiyalanuvshilarga nisbatan talabshahlik;
- o'z ishiga tanqidiy baho berish;
- tashabbuskorlik;
- irodalilik;
- javobgarlik hissi;
- ijodkorlik;
- aql-idrok va boshqalar[12].

Yuqoridagi qator pedagog faoliyatida jo bo'lishi kerak bo'lgan kasbiy fazilatlar, pedagogik kompetentlik eng muhim sifatlardan biridir. Bunday kasbiy fazilat o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. U yillar davomida talabalarga tizimli ta'sir ko'rsatish natijasida shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

Umuman olganda, kasbiy kompetensiya masalasiga turli fanlarning nuqtai nazarini bilan yondashish mumkin. Uning tarkibida sotsiologik, psixologik, kulturologik, diniy, shaxsiy kabi tarkiblar o'z aksini topgan bo'lib, ilmiy o'rganish davomida murakkabligi bilan ajralib turadi. Agarda kompetentlikni kishini kasbiy faoliyat bilan shug'ullanishi davomida obyektiv tarzda kerakligi bo'yicha psixologik va kasbiy, muvaffaqiyatli tarzda mehnat qilishi ushuni kasbiy ko'nikma, mutaxassislikni egallashi ushuni shart bo'lgan, ya'ni kasb tomonidan kasbni egallovshiga qo'yiladigan talablar, ixtisoslikni egallash davomida mutaxassisda shakllanishi lozim bo'lgan

shaxsiy sifatlilar tarzida belgilasak, bunda uni tizimli tarzda o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib, kasbiy kompetentlik deganda, umumiy ma'noda shaxsning professionalligini, ya'ni uning u yoki bu sohadagi nazariy va amaliy tajribalarining uyg'unligini tushuniladi. Shu bilan birga, kompetensiya deganda, u yoki bu faoliyatni amalga oshirish ushuni shaxs qobiliyatlarining mavjudligi va bu qobiliyatlarning rivojlanganlik darajasidir. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Bu borada quyidagi yo'nalishlar bo'yisha tizimli ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz:

Birinshidan, bugungi kunda amalga oshirilayotgan ta'lim tizimidagi islohotlar negizida mutaxassislarining dunyoqarashini kengaytirish hamda ularni kreativlik asosida tashabbuskorligini oshirish ushuni o'qitish jarayonini shunday tashkil etish kerakki, bunda kursantlar kasbiy bilimlar hamda ularni amalda qo'llash metodlarini ongli ravishda va faol egallab olishi, ularda ijodiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik, ijodkorlik, tafakkur, nutq texnikasini rivojlantirishga xizmat qilishini ta'minlashga e'tibor qaratish.

Ikkinshidan, raqamli iqtisodiyot davrida mutaxassislarining kasbiy kompetentligini zamon talablari asosida shakllantirish va rivojlantirish yo'llarini amalga oshirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 57; 211.; 219-220; 226-227.
2. <https://aniq.uz/yangiliklar/ijtimoiy-xodim-kim-va-u-nima-bilan-shugullanadi>
3. "Aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish shora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2023 yil 28 sentabr. https://uza.uz/uz/posts/aholiga-izhtimoiy-xizmatlar-va-yordamlar-korsatish-tizimini-yanada-takomillashtirish-shora-tadbirlari-togrisida_525140?q=%2Fposts%2F
4. Mardonov Sh.Q. Pedagog kadrlarni ta'limiy qadriyatlar asosida tayyorlashvamalakasinioshirishning pedagogik asoslari. // Ped. fanl. dokt. ...diss. – Toshkent, 2006. – B. 224. (- 302 b.)
5. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvshisining psixologiyasi. – T.: "O'zbekiston", 1999. – B. 61.
6. Egamnazarov M. Kommunikativ qobiliyat – o'qituvshi pedagogik mahoratining tarkibiy qismi sifatida. Pedagogik mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal, №1. 2021. – B. 27-29.
7. N.G.Komilova. Pedagogik imidj va kompetentlik moduli bo'yisha o'quv-uslubiy majuma. – Toshkent, 2017. – B. 78.
8. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. – T.: «IQTISODMOLIYA», 2010. – B. 224.
9. Akramova F.A., Oshilova G.O. Pedagogika. Psixologiya: O'quv qo'llanma. – TDIU, 2007. – B. 110. (- 304 b.)
10. Raximova I.I. "Empatiya" atamasi va uning o'smirlar davridagi xususiyatlarini tushunish. Eurasian journal of law, finance and applied sciences. Volume 3. Issue 1, January 2023. – P. 174-176.
11. Narodnoye obrazovaniye. 2011, № 1. – S. 141-147.
12. Tairova M. Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi. Darslik. – Toshkent, 2023l. – B. 56. (-320 b.)